

A közkönyvtárak szerepe a társadalmi tőke megteremtésében

A társadalmi tőke fogalma számos jelenséghez (pl. demokrácia, kormányzati hatékonyság, iskolázás, jólét) kapcsolódik, alkotó elemeit a bizalom, a kölcsönösség és a hálózatok jelentik. Egyszerűen szólva, jobb élni olyan országokban, amelyeknek polgárai jobban bíznak egymásban, mint ahol kevésbé. A kérdés az, miből ered a társadalmi tőke? Vajon egyes társadalmakban benne foglaltatik, vagy pedig idővel felépítendő?

Az általános vagy közbizalom azt jelenti, hogy az emberek nemcsak a magukfajtaiban, hanem a tőlük különböző másokban is megbíznak. A legtöbb vizsgálat szomorú eredményekre jutott e tekintetben, de nem tagadják, hogy a társadalmi bizalom megteremthető egy különböző csoportokból álló nagyobb közösségben.

Ez a közlemény azt vizsgálja meg, hogy egy adott közintézmény, a közkönyvtár miképpen járulhat hozzá a közbizalom fenntartásához. A társadalmi tőkét és szerepét vizsgáló kutatások között kevés foglalkozott azzal, hogy a közintézmények mennyiben járulnak hozzá a közbizalom megteremtéséhez: ezek sorát szeretné bővíteni a jelen beszámoló két kérdés felvetésével: 1. a könyvtári ráfordításoknak van-e elkülöníthető hatása egyéb tényezők között a közbizalomra? 2. milyen az oksági összefüggés a közbizalom és a könyvtárak között: melyik az ok és melyik az okozat?

A társadalmi tőke kutatói durván két táborba sorolhatók: az egyik csoport szerint a társadalmi tőke a civil társadalomban zajló egyesületi életből és informális kapcsolatokból ered, a másik szerint a közintézmények és a politikai törekvések építik fel. A kapcsolatokra építő hipotézis azt mondja, hogy az emberek közötti interakció teremti meg az általános bizalmat, sőt, ez még a más és más csoportokhoz tartozó személyekre is érvényes. Ezt az álláspontot azonban nemigen támasztják alá a mindennapi tapasztalatok. Inkább az látszik megalapozottnak, hogy a társadalmi egyesülések erős

kapcsolatokat és csoporton belüli, részleges, nem pedig közbizalmat teremtenek.

Ezzel szemben az intézményeket preferáló nézet azon a véleményen van, hogy az intézmény vagy a hatóterület egyetemes jellege az, ami bizalmat teremt, nem pedig a kapcsolat. A mindenkit egyenlően kezelő egyetemes szabályok generálják a közbizalmat. Különösen hatásosak a szolgáltatások formájában megjelenő átfogó politikai törekvések. A közbizalmat erősítik a mindenkire kiterjedő jóléti szolgáltatások: a csupán az elesetteknek nyújtott támogatás az érintettek megalázásával jár, míg a tehetősebbeknek az egyetemes szolgáltatásokból jutó rész azt az érzést kelti bennük, hogy legalább valamit visszakapnak befizetéseikből.

A fentiek alapján a közkönyvtár mindkét szempontból hozzájárulhat a társadalmi tőke képzéséhez: úgy is, mint átfogó közintézmény, és úgy is, mint nyílt tér, ahol az emberek informálisan érintkezhetnek. De mi erre a bizonyíték?

Erős korreláció mutatkozik a közkönyvtárakra fordított fejenkénti összegek és a társadalmi bizalom között. Az oksági viszony azonban nem tisztázott: azért költenek-e sokat, mert nagy a bizalom, vagy azért erősödött meg a bizalom, mert bőkezűen látták el a közkönyvtárakat? És milyen erős a könyvtárak hatása, összevetve más nyilvános szolgáltatásokkal, például a szociális ellátással, az iskolákkal? S ebből kifolyólag kevesebb közbizalmat generálnak, mint amazok? Továbbá a közkönyvtár mint nyilvános találkozási hely az alacsony intenzitásúak közé tartozik-e, szemben a munkahellyel vagy az önkéntességen alapuló szervezetekkel, amelyek erős, de behatárolt kötődéseket jelentenek? Viszont a gyenge kapcsolatok, amelyek az alacsony intenzitású helyekre jellemzőek, a közbizalomhoz járulnak hozzá.

A közkönyvtárakkal és a társadalmi tőkével foglalkozó szerény irodalom előfeltételezi, hogy a közkönyvtár társadalmi tőkét teremt, mintegy mellék-

termékeként akár a könyvtári magtevékenységeknek, akár a falakon túlmenő, a társadalmi közegben kifejtett tevékenységnek. A közkönyvtár tere és infrastruktúrája interakciókat hoz létre, amelyeket a használók hasznosnak ítélnék, és ezáltal társadalmi bizalom generálódik. A könyvtárat biztonságos helynek tekintik, ahonnan senki sincs kizárva, és lehetőségként még a nem használók számára is fontos a könyvtár. Közbizalmat teremt a könyvtár mint intézmény, és tere, amely alacsony intenzitású találkozási helyként funkcionál.

E két feltételezés igazolására a *World Values Survey*-ben szereplő, 1999 és 2004 között gyűjtött statisztikai adatok elemzése szolgált, valamint két amerikai (Boulder és Castlerock, mindkettő Colorado állam) és egy norvég (Tromsø) könyvtár vezetőivel folytatott interjúsorozat. Az adatok a 30 OECD országot ölelik fel.

Dánia, Svédország, Norvégia, Finnország és Hollandia külön csoportot képeznek az OECD országok között azzal, hogy lakosaik több mint fele azt gondolja, hogy a legtöbb emberben meg lehet bízni. (Összehasonlításként: Portugáliában 12,3%, Svájcban 37%.) Az OECD-n belül ugyancsak az északi országok költenek fejenként legtöbbet könyvtárra. Dánia áll az élen 66,25 euróval (2002), míg a sereghajtó Mexikó: 00,54 euró. Ebből igen erős korreláció tűnik ki a könyvtári kiadások és a közbizalom között (a korrelációs koefficiens 0,77).

Természetesen más független változók is közrejátszanak a közbizalom generálásában. Így a protestáns hagyományok (megbízhatóság, mások iránti bizalom, Isten előtti egyenlőség és elszámoltathatóság), a nemzeti gazdagság (fejenkénti GDP), egyenlőtlenség a jövedelmekben, etnikai sokféleség, a kormányzati intézmények és szolgáltatások pártatlansága és hatékonysága.

Az elemzés kimutatta, hogy a közbizalomra hatása van a protestáns vallásnak, a könyvtári kiadásoknak, valamint az intézmények hatékonyságának és pártatlanságának. A nemzetgazdaság hatása statisztikailag nem meghatározó. A többváltozós elemzés szerint a közkönyvtár nagyon fontos indikátora az intézményi pártatlanságnak és hatékonyságnak, mivel e két változó ugyanarra a jelentőségre utal. A könyvtárnak mint közintézménynek a fontossága pártatlanságában és közvetlenségében (mint pl. a rendőrség vagy a bíróság) rejlik, és a legtöbb közszolgáltatást nyújtó intézménynél inkább tekinti magát egyenrangúnak igénybevevőit, és szolgálja ki őket a maguk igényei szerint. A

könyvtár még a bíróságnál is pártatlanabbnak tekinthető, amennyiben erősebben kötődik olyan nem kormányzati szférákhoz, mint a sajtó és a civil társadalom más intézményei.

A protestantizmust már aligha lehet politikai eszközként használni, ezzel szemben a könyvtárra fordított kiadásokat és a pártatlan, hatékony közintézményeket igen. A már említett északi országokat kivéve mindenütt jelentős mértékben lehet emelni a közkönyvtári kiadásokat, ami eszköze lehet a közbizalom növelésének.

A könyvtárakban magukban lehet csak tanulmányozni, hogy a bizalom ok-e vagy okozat. Az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy ez nem vagy kérdés. Valójában nem tudjuk, hogy a közkönyvtár fontos független változó-e a közbizalom generálásában. Ésszerűnek tűnik azonban feltételezni, hogy kölcsönös, megerősítő viszony van a közkönyvtári kiadások, a hatékony és pártatlan intézmények, valamint a közbizalom között.

A közkönyvtárakban lezajló találkozások közbizalmat teremtenek, lévén a könyvtárak olyan helyek, ahol különféle (osztály, kor, faj, etnikum, nem) emberek találkoznak. A találkozások jellege az alacsony intenzitású, informális találkozóktól a formalizált, magas intenzitásúakig terjed. Kézenfekvő feltételezni azt is, hogy azok a kontaktusok, amelyek a könyvtárban, egyenlő felek között történnek meg, több pozitív következménnyel járnak a társadalmi tőke szempontjából, mint a kereskedelmi terekben lezajló aszimmetrikusabb találkozások, amelyek során döntő a vásárlóerő.

E tekintetben fontos megkülönböztetni a könyvtárban sorra kerülő formális, magas intenzitású találkozásokat (pl. rendezvények, tanfolyamok), és az informális, többnyire alacsony intenzitásúakat (pl. a használat során váltott megjegyzések, szemkontaktusok, gesztusok). Megjegyzendő, hogy a használók és a könyvtárosok találkozásai értelemszerűen formálisnak veendőek.

A megkérdezett könyvtári vezetők nem tekintették túlzottan fontosnak a közkönyvtár találkozási pont szerepét, összevetve az információs magtevékenységekkel, a könyvtár biztonságos hely mivoltával és szolgáltatásai egyetemes voltával. A legtöbb használónak a közkönyvtár elsődleges funkciói a legfontosabbak, bár az emberek bizonyos mértékig informálisan is találkoznak a könyvtárban. Általános vélekedés, hogy az interakciók a gyermekrészelegben a leggyakoribbak.

A könyvtári vezetők azt állítják, hogy a használói felmérések szerint nem a gazdagok és a szegények, hanem a középosztálybeliek látogatják a könyvtárat. Az újabb fejlemények (internet, elektronikus dokumentumok, videók) más rétegek szemében is vonzóvá tették a könyvtárat. A falakon túlnyúló tevékenységek fő célja új használói csoportok megnyerése. Ezek tulajdonképpen a bizalmatlanok csoportjai: szemükben a könyvtár olyan struktúra része, amelyben nem bíznak, ezért nem is látogatják. A könyvtárak szakemberek beállításával, különféle programok szervezésével kívánnak ezen változtatni. Az egyik helyen azokat a lakóközveteket célozza meg a könyvtár stratégiája, amelyekben alacsony jövedelmű, főleg spanyol nyelvű bevándorlók élnek. Másutt egy sor, csoportmunkára alkalmas helyiséget kínál a könyvtár a közösségnek, illetve szervezeteinek (üzleti körök, egyesületek, önkéntesek stb.). Az újonnan beköltözőket felkeresik és olvasójeggyel látják el. Mindezek a kezdeményezések azon alapszanak, hogy a könyvtár küldetésének tekinti a nem használók bevonását, mert meggyőződése, hogy fontos szolgáltatásokat nyújt az embereknek, közösségi tudatot és bizalmat teremt.

Az emberek informálisan találkoznak a közkönyvtárban, de kérdéses, hogy ez az interakció önmagában elég-e a társadalmi bizalom megteremtéséhez. A kapcsolat kicsi és töredezett. Még a gyermekrésztleg ígér a legtöbbet az informális találkozások szempontjából. Egyes speciális csoportok számára a közkönyvtár lehet a találkozások színtere (pl. bevándorlók, hajléktalanok). Az emberek előtt azonban kérdéses, hogy a könyvtár kínálta alacsony intenzitású találkozások jelentősen hozzájárulhatnak-e a közbizalom megteremtéséhez. A könyvtárban létrejövő kapcsolatok talán nem is különböznek olyan nagyon más, alacsony intenzitású helyzetekben (bevásárló központok, buszmegállók stb.) kialakulóktól.

A formalizált találkozók (rendezvények, programok, tanfolyamok stb.) azon a feltételezésen alapulnak, hogy közösséget teremt, ha az embereket sikerül behozni a könyvtárba. Ez hatásos stratégiának bizonyulhat bizonyos sérülékeny csoportok (pl. bevándorlók) esetében.

A találkozások előmozdítására irányuló tevékenység önmagában nem teszi a közkönyvtárat a közbizalom gyárává. Ahhoz, hogy a könyvtár közbizalmat teremtsen, valami másra is szükség van. Voltaképpen a közkönyvtárak által nyújtott, egyetemes jellegű szolgáltatások azok, amelyek a bizalmat létrehozzák, azaz maga az intézmény a bizalom helye.

A közkönyvtárra fordított kiadásoknak nagy hatásuk van a közbizalomra, de az elemzés nem volt képes feltárni az oksági viszony irányát. A könyvtár mint olyan tér, amely helyet nyújt az emberek találkozásainak, és ezáltal növeli a bizalmat, inkább a formális találkozókra, szervezett rendezvényekre érvényes. Általában az emberek számára (eltekintve bizonyos sérülékeny csoportoktól) nem jelentős informális találkozási hely, összevetve más, alacsony intenzitású találkozások helyeivel. Másfelől a formalizált, szervezett találkozók, úgy tűnik, jelentősen hozzájárulnak a közbizalom megteremtéséhez.

A hátrányos helyzetűek bevonása a könyvtár hatókörébe a könyvtár egyetemességének mindenkire való kiterjesztését jelenti. E tevékenység alapját a közkönyvtárba mint intézménybe vetett nagyfokú bizalom adja. A bizalom bizalmat teremt. A marginális, nem bízó csoportok megnyerése nem volna lehetséges a könyvtár iránti bizalom nélkül. A könyvtár egyetemessége, mindenki számára nyitott intézmény volta információs szolgáltatásain és azok minőségén, valamint biztonsággal felkereshető intézmény voltán alapszik. Minden valószínűség szerint az a tény, hogy a könyvtár egy olyan intézmény, amely mindenkit szívesen lát társadalmi státusától függetlenül, generálja a közbizalmat, és leginkább azzal növelheti a társadalmi közbizalmat, hogy mind hozzáférhetőbbé teszi magát a használók újabb és újabb csoportjai számára. A könyvtárak feltehetőleg szerepet játszanak a társadalmi tőke megteremtésében, bár ennek mikéntjét, mértékét, működését további kutatásoknak kell feltárniuk.

/VÄRHEIM, Andreas – STEINMO, Sven – IDE, Eisaku:
Do libraries matter? Public libraries and the crea-
tion of social capital. = Journal of Documentation,
64. köt. 6. sz. 2008. p. 877–892./

(Papp István)